

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

СВИЩОВСКИТЕ ТЪРГОВЦИ ПРЕДПРИЕМАЧИ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО: ОПИТ ЗА ПРОСОПОГРАФСКИ ПОРТРЕТ

Ивайло Найденов

Институт за исторически изследвания – БАН

Резюме. Целта на настоящата статия е да представи просопографски портрет на свищовските предприемачи през епохата на Българското възраждане. За целта ще бъдат анализирани свещения за семейната среда, за мястото на пребиваване, за образованието, стопанската и обществената дейност, както и личните качества на свищовските стопански дейци. Представените данни позволяват да се вникне в същината на търговското предприемачество в българския му вариант през XVIII и XIX в.

Ключови думи: Българско възраждане; търговци предприемачи; Свищов; просопографски портрет

Интересът на учените и любителите историци към възрожденското минало на Свищов не стихва от края на XIX в. до наши дни¹⁾. Със своята превратна съдба и с приноса, който селището и неговите жители имат в историята на българския народ през вековете на османската власт, демонстрираното любопитство е напълно разбираемо. И въпреки че съществуват редица изследвания върху един или друг аспект, все още има въпроси, които заслужават допълнително проучване.

От тази гледна точка целта, която си поставям в настоящата статия, е да изградя просопографски портрет на свищовските предприемачи, които учат, живеят и работят във въпросното селище, както и в емиграция в периода XVIII – XIX в. За целта ще бъдат анализирани данни, доколкото ги има, касаещи семейна/родова среда, място на пребиваване, образование, стопанска и обществена дейност, лични качества (за методите на просопографското проучване вж. подробно: Stone, 1971: 46 – 79; Verboven, Carlier, Dumolyn, 2007: 35 – 69).²⁾

С оглед изпълнението на поставената цел е важно следното уточнение. Ще бъдат използвани най-вече данните, които Стоян Ганчев и Юлия Николова са събрали и обобщили (Ganchev, 1996: 379 – 401; Nikolova, 2008: 230 – 449). Оползотворени са също по-стари, а и по-скорошни публикации, в които се намират

податки за свищовски предприемачи. В някои случаи ще съчетае известните вече факти с по-малко познати или непонятни сведения, добити при работата ми с първичен изворов материал³).

В редица проучвания се изтъква фактът, че Свищов „ражда“ толкова много търговци/търговски фамилии, а селището се радва на стопански просперитет, обществен напредък и духовна пробуда. Предпоставките за посочения подем би следвало да се търсят още в епохата на Ранното възраждане, а защо не и в предишните векове (значението на града като важен пункт на северната граница на Османската империя, особеността му административен статут през XV–XVI в. и пр.) (вж. подробно: Mitev, 2019: 573 – 576). Едно е сигурно – от началото на XIX в. въпросните тенденции се задълбочават и дават онзи ярък образ на града, така колоритно описван от съвременниците (Nikolova, 2008: 7 – 26). По това време Свищов се превръща във важно търговско и занаятчийско средище. Благоприятен фактор е неговото разположение – бидейки пристанище на Долни Дунав, той е свързан както с българските земи, така и с Влашко и Австрия (Австро-Унгария). Не бива да се забравя, че градът се намира в плодородна област, което стимулира отглеждането на селскостопански култури (напр. зърнени храни). Развитие получава соватчийството (т.е. уگویаването на едър рогат добитък), както и редица занаяти. Засиленото занаятчийско производство и средищното място на Свищов обуславят неговия стопански разцвет (Drumeva, 2018: 30 – 116; Mitev, 2019: 573, 575). Прогрес, който се отразява благотворно на цялостния обществен и културен живот в дунавското селище.

Повечето от търговците са родени в Свищов, но има известия за хора, които не са от Свищов, а са се установили там в различен период от живота си. Някои от тях произхождат от близки или по-далечни до Свищов поселения в българските земи (Враца, Видин, Никополско, Габрово/Габровско, Търново/Търновско, Ловеч, Пазарджик, Троян) (Ganchev, 1996: 379 – 401; Nikolova, 2008: 230 – 449). Интересен е случаят с Димитър Иванов (Яни) Станчов/Станчооглу – един от видните свищовски търговци, чийто баща Яни/Иван е напуснал Берат през 1790 г. и се установил в Свищов (Nikolova, 2008: 398; в по-общ план за емиграцията от Албания и Македония вж. Pophristov, 1937: 36).

Невинаги са ни известни конкретните мотиви, които подтикват фамилията/лицето да се засели в Свищов. Би могло да се предположи, че „изтласкващи“ и „привличащи“ фактори (подробно вж. De Naas, 2008: 8 – 11) са желанието да се установят на място, където биха живели по-спокойно, и съображението за развиване на по-активна и доходоносна предприемаческа дейност. Ето някои примери.

Първият се отнася до х. Васил Станкович, който бил виден търговец в Свищов към края на XVIII и началото на XIX в. Предполага се, че родителите му произхождат от Враца, откъдето били принудени да се изселят „поради зулумите и зверствата на турците“. Бягството им се отнася „към началото на втората половина на XVIII в.“ (вж. подробно: Pophristov, 1935: 7 – 9; Pophristov, 1937: 38 – 39).

Друг пример ни предоставя личността на Цвятко Радославов. Той е наследник на известните габровски търговци Къню и Геню Сахатчийски. Предприемаческата им дейност позволява на Ц. Радославов да наследи ценни активи, като опит, добра репутация и търговски връзки. Благодарение на тях започнал търговия в родното Габрово, но около 1840 г. се установил в Свищов. Счита се, че мотивацията за това е изцяло професионална и целта е да разшири търговската си мрежа (Drumeva, 2018: 117 – 120). Друга личност, дошла в Свищов (ок. 1842) от Видин, е Александър Е. Шишманов. Той се утвърдил като търговец на колониални стоки (Nikolova, 2008: 442).

Предложената фактология показва, че в Свищов се установявали „по-будните и предприемчиви“ люде от „прибалканските градове и села“ (Pophristov, 1937: 38 – 39). Може би будният дух, който свищовци демонстрират през епохата на Възраждането, се дължи на високата концентрация на човешки капитал в дунавското селище.

Още по-любопитни са данните за свищовци, които свързват съдбата си с чужди земи (Дунавските княжества/Румъния) и Централна Европа. В този смисъл предложената фактология може да се разглежда в контекста на връзката между предприемачеството и миграционните движения. Предложеният акцент се налага от факта, че предприемачите са много мобилни (вж. напр. Godley, 2008: 602 – 610) – факт, който поставя редица въпроси. Сред питанията бих отбелязал следните: Какви са причините за миграцията на предприемача/предприемачите? Дали са открили нова бизнес възможност, или искат да развият съществуващата такава, т.е. кога и как предприемачите мигранти са идентифицирали възможност за стопанска изява? Поддържани ли са, или са прекъснати връзките със страната, от която произхождат предприемачите? (Подробно вж. Berghoff & Fahrmeir, 2013: 141 – 148).

Някои от жителите на Свищов се изселват за постоянно, или за определен период в Дунавските княжества. Други имат бизнес на север от р. Дунав, който ръководят от Свищов. Жителите му се установяват да живеят и работят в селища като Александрия, Браила, Букурещ, Галац, Гюргево, Зимнич, Турну Мъгуреле (Pophristov, 1937: 39). При някои от тях е известно, че причината за изселването е Руско-турската война (1806 – 1810) и подпалването на Свищов (Nikolova, 2008: 52, 56 – 57, 58). Ще посоча един любопитен пример. Бащата на Димитър х. Василев (х. Васил Станкович) бил табак (кожар) и търговец на кожи. Делата му по техния износ за Централна Европа вървели добре, но във връзка с пожара в Свищов през 1810 г. бил принуден да се пресели със семейството си в Букурещ. Във Влашко претърпял големи загуби в предприемаческата си дейност и отново започнал да се занимава с табаклък. После пак се заел с търговия на кожи, но тя не била толкова успешна както в миналото (Pavlovich, 1909: 3, 5 – 8).

При други свищовски предприемачи подобна негативна роля изиграли пожарите от лятото на 1853 и 1870 г. Димитър Бакалбашиев губи всичките си стоки, складирани в маазите на пристанището, което го подтиква да се установи в Буку-

рещ през 1853 г. (Nikolova, 2008: 246). Димитър Караначев става „жертва“ на пожара през 1870 г., което е причината да се засели в Турну Мъгуреле. В упоменатото селище отваря бакалия и получава финансовата подкрепа на Евлоги Георгиев. Успява да се възстанови от претърпения банкрут, а след Освобождението се връща в Свищов и отново подхваща соватска търговия (Nikolova, 2008: 307). Башата на Петър Танев – Неделчо, също се установил да живее в Турну Мъгуреле през 1870 г., вероятно като последица от посоченото бедствие (Nikolova, 2008: 406).

В няколко писма от юни 1870 г. се прокрадва любопитна информация за ситуацията в Свищов след пожара. Изтъква се, че са засегнати 130 магазина на скелята⁴⁾. Не са пострадали помещенията на И. Д. Станчоглу, Д. Начович, Маринов, Юрданов, Аврамов и А. и Н. Бешков⁵⁾. За сметка на това са унищожени „магазините“ на търговците, които са работили с Виена и с Галац. „Бр. Филчови“, Кр. П. Дамянов, Ив. Попович, Г. Денкович, Хр. Иванов и Ат. Николов не успели да спасят нищо от своите стоки⁶⁾. Търговците Христов и Тодоров, както и Г. Е. Паница успели да отърват „нещо повече“⁷⁾. Атанас Каракашев и Ив. х. Вълков са категорични пред Евлоги Георгиев, че „от тия първите мислим ще могат да платят дълговете си, а Ив. Поппов и Г. Денкович не. Хр. Иванов и Ат. Николов можиха да отберат под пожара само желязо що имаха“⁸⁾. В друго писмо се признава, че поради пожара „алъш-веришът“ в Свищов е замрял и градът не е посещаван от много търговци⁹⁾.

Някои амбициозни свищовци обърнали поглед към столицата на Османската империя – Истанбул (напр. Николаки Станчов паша и Стефан Атанасович), или към Централна Европа (напр. Дука Ненович е имал търговска кантора във Виена през 60-те години на XVIII в.; като комисионер в същия град работи Антон Киряков Цанков от 1851 до 1858 г., а Димитър Г. Анев развива търговска практика там в периода 1868 – 1878 г.). В края на XVIII в. в Пеща се установили представителите на фамилия Ненович (Павел, Нено и Пану С. Ненович; Николай Ненович) (Ganchev, 1996: 393 – 394; Nikolova, 2008: 239, 245 – 246, 349 – 350, 401, 427). Любопитна е също така личността на Христаки Сикирата/Христо Сикира, който е търговец от Брашов, но се предполага, че има родствени и/или търговски връзки със Свищов (Nikolova, 2008: 391). Видните свищовци хаджи Илия Алексу и Сакелариеви също осъществявали сделки в Австрия (Veliki, 1959: 63, 64, 65, 69 – 70, 75).

Интересна е личността на един друг свищовец на име Димитър Ангелов Иванов, който също свързал живота и професионалната си кариера със земите на север от р. Дунав. Първоначално той е работил в кантората на Евлоги Георгиев в Галац. След смъртта на Христо Георгиев (през 1872 г.) Евлоги повикал Димитър Иванов в Букурещ, където последният продължил да служи тъй вярно (Panov, 1934: 62; Nikolova, 2008: 293).

Друг търговец, родом от Свищов, който често е посещавал Румъния по търговските си дела, е Кирил Д. Аврамов. По време на своите пътувания е успял да обогати познанията си в търговската професия и да разшири връзките си с представителите на местните търговски среди (Panov, 1934: 61; Nikolova, 2008: 232).

Изложената фактология позволява да се заключи, че свищовските предприемачи, водени от своя нюх за печалба, са напускали родното селище в търсене на по-подходящо място за развиване на бизнес. Място, където биха намерили по-спокоен живот, партньори, информация и възможности за осъществяване на търговска дейност (Casson, 2010: 27 – 28). В някаква степен (по-голяма или по-малка) изброените селища на север от р. Дунав и в Централна Европа играят ролята на важни икономически средища, които са примамливи за хората със специфично (икономическо) мислене. И още нещо – в унисон с икономическата теория би могло да се рече, че загубата на богатство и обществено положение се явява стимулиращ фактор за подобни хора. Те желаят да възстановят загубеното, и не се примиряват с трудностите, които им се изпречват. От тази гледна точка, възникналите препятствия дори биха могли да се превърнат в мотив за предприемачески успех (Casson, 2010: 27 – 28).

Със сигурност може да се твърди, че родът и родовата среда (родовата кръв, черти, наследственост, информация) представляват важни фактори, които допринасят за формирането на дадените личности. Може принадлежността към определен род да не е кръвна, а създадена чрез бракове, сватовство и пр., но е също ключова за култивирането на чувство за взаимопощ, взаимозащита и опазването на доброто име на рода и неговите представители (Cholov, 1998: 17, 27). Сродяването с известни и заможни семейства способства също така за изграждането на авторитет в обществото (Cholov, 1998: 19).

По отношение на Свищов разполагаме с някои податки за семейната среда – податки, които заслужават особено внимание. Например за оформянето на Димитър, Петър и Алеко А. Кръстич като личности със специфично предприемаческо мислене важна е именно тя. Родителите на братя Кръстич – Ангел и Хрисанта, изпъкват със своето прогресивно виждане за образованието на наследниците си. Те изпращат синовете си да учат във Влашко и ги подпомагат безрезервно както финансово, така и морално (Naydenov, 2019: 60 – 66, 76 – 77). Друг пример ни предоставят родителите на Христати Филчов (Филчо Табака и Гица). Те целенасочено изпратили наследника си да се учи в училището на Емануил Васкидович. Целта била да се подготви добре за търговската професия. След като завършил курса на училището, Христати се отдал на желаната професия и се замогнал за кратко време (Pophristov, 1931c: 116 – 117). Същата атмосфера забелязваме у знаменития Шишманов род. Александър, Димитър, Петраки и Срацимир са синове на Емануил Шишманов – прочут търговец, базиран във Видин. Той също е бил загрижен за това синовете му да получат качествено образование, и ги праща в чужбина, където завършват търговско училище (Nikolova, 2008: 442 – 443). Същия стремеж забелязваме при Димитър Начович – бащата на Григор (Nikolova, 2008: 342). При други личности (напр. Георги Цанков, Кръстьо Т. Цоков, Начо Николов Начев, Николай/Николаки и Яни Станчови, Павел Симеон Ненович и др.) разполагаме само с податката, че са от прочут/стар род на търговци (Nikolova,

2008: 342, 350, 399 – 400, 428, 438). Бихме могли да предположим, че те също са откърмени в една особена атмосфера, която способства за изграждането им като предприемчиви личности.

Невинаги съдбата е била благосклонна към някои свищовски стопански дейци. Някои от тях остават сираци, поради което за тях се грижат роднини. В споменатия контекст могат да се посочат братя Димитър и Иваница А. Иванови. Те останали без баща (той починал през 1852 г.), поради което били отгледани и възпитани от чичо си Илия Иванов. Димитър успял да си пробие път в живота с труд и постоянство. Брат му Иваница учил в свищовското класно училище, но не успял да завърши своето образование, защото започнал работа при чичо си като помощник в търговските му дела (Likovski, 1986: 407, 444). Вероятно и двамата изпитвали силното влияние на своя работлив чичо, който всекидневно им показвал що е то предприемачество и как би следвало да се практикува¹⁰).

Сродяванията променят статута на свищовските фамилии. Те способстват за скрепяването на авторитета и търговските дела. Изборът на съпруг или съпруга се обвързва със социалния престиж на съответния род, както и с махалата, която населява. От тази гледна точка, за по-престижен се считал бракът с горномахленци (Nikolova, 2008: 142 – 143). Известният търговец Александър А. Шишманов се сродил с Алекси Дамянов от Преображенската махала, взимайки за жена неговата дъщеря – Луксандра. С времето успял да заеме важно място в търговското съсловие наравно с местните свищовски младежи търговци (Ganchev, 1996: 380, 385 – 386). По-малкият брат на Александър – Димитър Е. Шишманов, се оженил за Неделя (Кириечи) – сестра на Никола Божинов. Последно упоменатите лица са деца на свищовския търговец и дарител Иван/Йоан Божинов (Nikolova, 2008: 143).

Упоменатият вече Цвятко Радославов се оженил за дъщерята на известния свищовски търговец Атанас Икономов – решение, което също може да се характеризира като ключово. До средата на 50-те години на XIX в. участвал в търговската дейност на своя тъст. От 1844 г. Радославов е съдружник и съсобственик на Ат. Икономов в казино в Свищов, а по-късно става негов пълноправен собственик според завещанието на Икономов от 30.10.1854 г. Около 1854 – 1855 Ат. Икономов се оттегил от активна търговска дейност и Цвятко Радославов поел делата на търговската къща (Drumeva, 2018: 119 – 122).

Дядото на Григор Начович – Христо Папазов, който се занимавал с търговия между българските земи и Влашко, видял у Димитър Начович (бащата на Григор Начович) лице, на което може да се има доверие, и му дал дъщеря си Евгения за жена. Димитър Начович търгувал с Брашов, Румъния и Цариград, като постепенно разширил „бизнеса“ си до Виена и Пеща, с което спечелил благоволенieto на тъста си (Zhechev, 2003: 158 – 159).

Друг виден свищовец, който активно използва роднинските си връзки за стопанските и обществени дела, е Христати Филчов. Той взел на работа своя баджанак Иван Юрданов. В своите бизнес дела, както и в обществените такива,

често действа и с другия си баджанак – Димитър Начович (Nikolova, 2008: 415). Бащата на дарителя Димитър Хадживасилев – хаджи Васил Станкович, оженил своята дъщеря Елисавета за Костаки Станчев. Дъщеря им – Поликсени, пък се омъжила за Стефан Стамболов (Nikolova, 2008: 143). Димитър Вълнев/Вълнеолу е женен за дъщерята на видния свищовски търговец Димитър Бакалбашиев – Поликсена (Ganchev, 1996: 380; Nikolova, 2008: 267). Димитър А. Кръстич, който се занимавал с търговия както самостоятелно (1853 – до април 1858; 1865 – 1872), така и в съдружие с брат си Петър (от април 1858 до 1865), се оженил за дъщерята на арбанашкия търговец Кирил Русович – Еленица (Goranchev, 2018: 189 – 192, 243, 250 – 251, 270; Naydenov, 2019: 61). Тома Цоков е женен за сестрата на търговеца Кирил Аврамов. Тома успява да развие търговска дейност с Кирил Аврамов, както и с други свищовски предприемачи (Nikolova, 2008: 438).

Георги Цанков, който произхожда от виден търговски род и е син на чорбаджи Цанко, се жени за Кириякица Хаджиангелова. Тя също е родом от дунавското селище и произхожда от знатен търговски род. Неговите представители се изселват в Дунавските княжества по време на Руско-турската война от 1806 – 1812 г., когато Свищов е опожарен. От брака между Георги и Кириякица се раждат шестима синове, сред които четирима тръгват по стъпките на баща си и роднините по майчина линия, захващайки „алъш-вериш“. В този ред на мисли трябва да се споменат Константин, който е търговец на зърнени храни в Свищов; Георги, Иван и Стамат, които имат кантора в Букурещ (Nikolova, 2008: 428).

Подобна е съдбата на друг прочут свищовски род – този на Цанко чорбаджи / Цанко Попгеоргиев, който е виден търговец. През 1810 г. се преселил със семейството си в Румъния, където задомява дъщерите си: Екатерина, която се омъжва за служителя в румънския кралски двор гръка Стефанаки; Ана – омъжва се за българския търговец Георги Верата; Маруца – жени се за свищовеца хаджи Васил (Nikolova, 2008: 426 – 427).

През 1853 г. Йоан/Иван/Яни Станчев се оженил за Ефросина, която е дъщеря на хаджи Евстати Паница (Statelova, 1997: 15 – 16). От своя страна, братът на Ефросина – Георги Паница, се жени за Тинка – дъщерята на видния свищовски търговец Атанас Каракашев (Statelova, 1997: 16 – 17).

Известността на търговската фирма понякога е причината за това онези, които работят в нея, да се назовават по името на нейния собственик. Така например свищовският търговец Димитър Атанасов Шейтанов, който от младини работи в кантората на своя вуйчо (Генко Аврамов), се подписва във всички граждански и търговски документи с фамилното име Аврамови, което е на майчиния му род (Nikolova, 2008: 142, 232).

Посочените примери свидетелстват за съобразителността и далновидността на свищовци, защото сродяванията способстват за обединението на капитал и за акумулирането на повече финансови средства. Чрез тях могат да се установят

и поддържат търговски контакти, да се култивира и наследи опит, да се запазят професионални тайни, да се наследи богатство (Asdrachas, (ed.) 2003: 447).

Данните за образованието, което получават бъдещите свищовски предприемачи, са оскъдни, но твърде любопитни. Немалка част от тези хора се обучават първоначално в свищовските главни училища, а след това някои от тях продължават да се учат в специализирани училища (в Австрия, Франция, Румъния и пр.). Тъй като въпросните примери (братя Александър и Димитър Е. Шишманови, братя Димитър и Алеко А. Кръстич, Мирон Бешков, Димитър Г. Анев и др.) са добре известни на специалистите по история на Българското възраждане (вж. напр. Drumeva, 2016: 109), ще акцентирам върху сведения, които по-рядко се посочват или са неизвестни. Убеден съм, че подобни податки доуплътняват наличното знание и способстват за изграждането на един колективен просопографски портрет на свищовския стопански елит от миналото.

На основата на наличните сведения може да се твърди, че малка част от свищовските предприемачи получават по-високо или специализирано (търговско) образование. Образованието на немалка част от тях е по-оскъдно, но те компенсирали с практиката да се учат „в движение“, осъществявайки своите търговски контакти. Бащата на Димитър х. Васил (х. Васил Станкович), който развил предприемаческа пратика в края на XVIII и началото на XIX в., си е служил активно с гръцки език. Изследователят на миналото на Свищов Г. Попхристов предполага, че за да владее добре гръцки език както говоримо, така и писмено, вероятно х. Васил е учил в някое гръцко училище. За съжаление, сигурни данни, които биха потвърдили това предположение, липсват. Все пак посоченият изследовател дори допуска, че покрай търговските връзки на баща му с много градове в Румъния х. Васил е бил изпратен в Букурещ, за да се учи в някое тамошно гръцко учебно заведение. Така или иначе, владенето на гръцки език му позволило да разшири търговията си не само в Османската империя, но също във Виена и в Лайпциг. И което е по-важно, ходейки в тези градове, той е имал възможността да научи немски език, с който е направлявал търговията си на Запад (Pophristov, 1935: 11 – 12; вж. също: Pavlovich, 1909: 3, 5 – 8). По отношение на Цвятко Радославов се твърди, че *„образованието му е оскъдно, но търговските му знания, добити от практиката, били значителни, както се вижда от кореспонденцията и от търговските му книги“* (Arshinkov, 2002: 63). Димитър Начович не е виждал училище според сина му Григор Начович, но все пак е умее да пише на български, както и на влашки с кирилица. Поради слабата си грамотност е искал децата му да четат и да пишат добре на български език. Настоявал е също синовете му да научат добре гръцки език, на който се е водела търговската кореспонденция, за да помагат в „занятието му“ (Zhechev, 2003: 159). Освен това Димитър решил да изпрати сина си Григор във Виена, за да научи немски език, *„по-неже тоя език му трябваше за търговските му съобщения с Австрия“* (Zhechev, 2003: 163). В поредица от писма, разменени между представителите на свищовската фамилия Кръстич, също се набляга на „търговските езици“ – гръцки, френски,

немски, влашки, които братя Димитър, Петър и Алеко е трябвало да владеят, за да кореспондират със своите партньори (Naydenov, 2019: 61 – 66). Александър Е. Шишманов станал „един от забележителните търговци в Свищов“, понеже учил в търговско училище, владеел немски и френски език, което му помогнало в търговията. С други дума казано, той бил човек с теоретични и практически познания (Pophristov, 1931c: 118 – 119). Друг подобен пример ни предоставят житейският път и кариерата на Димитър Ценович. Той постига успех, защото владее гръцки, турски, френски, немски, руски, италиански и румънски език (Tsekov, 2010: 49 – 50). Как и къде е научил посочените езици, не може да се каже, но се твърди, че се занимавал с търговия, „а не с нещо друго ... защото няма ценз, а и занаят не е научил“ (Tsekov, 2010: 47). Вероятно и той, като други свои съграждани, се е самообразовал. Това със сигурност може да се твърди за Димитър Ангелов Иванов, който след Свищовското класно училище не успял да постъпи в университет, защото нямал финансови средства. За сметка на това се самообразовал. Успял да изучи гръцки, френски и румънски език (Panov, 1934: 62). Кирил Димитров Аврамов, който учил в Петропавловското училище при учителя Петър Ангелов и владеел добре френски език, продължил да се самообразова в търговските си дела, посещавайки Румъния и Австрия. Запознал се с много европейски търговци, усвоил румънски език и придобил умения в търговията (Pophristov, 1931a: 241.)

По отношение на дисциплините, които се изучавали от търговците през епохата, впечатление прави информацията, която Димитър А. Кръстич предоставя на по-малкия си брат Алеко. Става въпрос за изучаването на „двойноописание (Doppia Scriptura) на французки“, което би могло да помогне за усвояването на френския език и за това да се научат „разни европейски мерки и монети“⁽¹¹⁾. Освен това Алеко би се научил на „съкращените търговски счисления“, както и да пише търговски писма и тефтери⁽¹²⁾ (сравни с: Roussev, 2015: 51 – 270; Drumeva, 2016: 104 – 110, 117). В това отношение възрожденските търговци не правят изключение в сравнение с т.нар. „гръцки“ (т.е. православни) предприемачи през разглеждания период (Nazare, 2010).

И още един аналог между свищовци и други балкански търговци. След завършването на своето образование те започват да трупат професионален опит, работейки в търговските фирми на свои роднини или познати, след което се отдават на самостоятелна предприемаческа дейност (Nazare, 2010). След завършването на своето образование такива личности като Димитър, Петър и Алеко А. Кръстич са чиракували при видни търговци, за да натрупат практически опит, а по-късно се захващат със собствен бизнес⁽¹³⁾ (вж. подробно: Naydenov, 2019: 61 – 66).

Друг интересен пример ни предоставя житейската съдба на Александър Цветков, който е роден в семейството на свищовския търговец Ангел Цветков. Завършва търговско училище във Виена с финансовата подкрепа на вуйчо си Никола Ковачев. След това специализира търговия в Англия, а по-късно поема търговската фирма на баща си в Русе (Nikolova, 2008: 433).

Подобно на други възрожденски търговци свищовци най-често си служели с гръцки, немски, румънски и френски език (Ganchev, 1996: 379 – 401; Nikolova, 2008: 230 – 449; сравни с: Gencheva & Krasteva, 2004: 201 – 214). Умеели да пишат търговски писма и да си служат с различни видове тефтери. Използвали полици и менителници, т.е. демонстрират финансова грамотност¹⁴⁾ (Roussev, 2015: 445 – 451). Скрепяват или разтрогват своите търговски съдружия с нарочни за целта договори, което също показва модерно стопанско поведение.¹⁵⁾ Не всички притежават високо академично (теоретично) познание, но го компенсират със самоподготовка и практически опит.

Вече бе коментиран въпросът за ролята на „стратегическите“ бракове като средство за скрепяване на семейните и стопанските отношения между представителите на свищовското предприемаческо съсловие (вж. също: Roussev, 2015: 449 – 450). Практика, която се среща и при други възрожденски фамилии, които излъчват предприемачи (вж. напр.: Roussev, 2015: 397 – 398). При някои свищовски предприемачи става дума за това, че са наследници на богати търговци, което им дава тласък в първоначалните бизнес начинания (сравни с: Casson, 2010: 18).

Такава е ситуацията с братя Александър и Димитър Е. Шишманови, Димитър Атанасов Аврамов / Димитър Атанасов Шейтанов и сина му Кирил Димитров Аврамов, Димитър Начович и сина му Григор, Тодор Миланович, Кръстьо Т. Цоков и др. Съществуват и примери за лица, които започват по-скромна дейност – като дребни търговци или занаятчии, които съумяват да акумулират капитал и от един момент насетне подхващат по-мощна стопанска практика. Подобен пример ни предоставя кариерата на Алекси Дамянович, Ангел Цветков, Иван Панев и др. (Nikolova, 2008: 276, 364, 433). Иван Панев например започва с бакалия на Ун пазар. По-късно израства до търговец на зърнени храни, а синовете му Пантелей и Теофан съумели да разширят бащината търговия (Nikolova, 2008: 364). Не бива да се забравя, че някои свищовци били чужди поданици. Например Александър Шишманов е австрийски поданик, а за Цвятко Радославов се твърди, че е австрийски поданик (Ganchev, 1996: 386; Nikolova, 2008: 383), но някои автентични изворови податки свидетелстват, че е френски¹⁶⁾ (вж. също: Drumeva, 2018: 217). Атанас Диаманди разгърнал своята предприемаческа активност по време на Руско-турската война от 1806 – 1812 г. За целта му бил издаден паспорт за пътуване във Влашко на 4 септември 1810 г. (Nikolova, 2008: 283). Очевидно А. Диаманди е бил покровителстван и в следващите години, защото е запазен паспорт, издаден от руското командване през есента на 1842 г. Въпросният документ отново касае привилегиите за свободно пътуване във Влашко (Vasileva, 2019: 51). Алеко Хаджиконстантинов е търговец на колониални стоки, но-важно то е, че е бил член на меджлиса в турския конак и се е ползвал с голямо влияние. Бил е уважаван както от турци, така и от българи (Nikolova, 2008: 421).

По отношение на стопанската дейност на свищовските предприемачи търговци би могло да се отбележи, че те успяват да извлекат изгода от благоприятната

конюнктура по двата бряга на Дунава. Те практикуват както комисионерство поради средищното положение на Свищов, така и самостоятелна търговия. Купуват и продават разнообразни стоки – зърнени храни, памук, соватчийски изделия (червиш, пастърма), кожухария, манифактурни изделия, риба, сол и мн. др. Съвсем логично въпросните лица притежавали складови помещения (маази) на свищовското пристанище. Някои от тях (като Димитър Ценович и Никола Ценович напр.) се занимават със сарафство. Посоченият Д. Ценович дори се издига до виден банкер, който през 1861 г. разполагал с капитал в размер на 30 хил. жълтици (Nikolova, 2008: 436 – 437). Съществуват примери за будни свищовски младежи, наети като служители в търговската къща на братя Евлоги и Христо Георгиеви. В своята първоначална стопанска инициатива споменатият Димитър Ценович също е изпитал ползотворното влияние на братя Георгиеви (Tsekov, 2010: 47).

Народополезната дейност на свищовци също е забележителна. Всички те в зависимост от своите разбирания и възможности се изявяват като общественици, дарители и спомоществователи. Някои от тях покрай предприемаческата си дейност се занимават с превеждането и издаването на учебна книжнина и съчинения с нравствено съдържание (напр. Алеко А. Кръстич, Антон К. Цанков, Параскев Г. Пиперов и пр.) (вж. напр. Nikolova, 2008: 319, 375, 427). Немалка част от лицата са ангажирани с революционното движение и борбата за църковна независимост, което иде да покаже широкия им кръгзор. От тази гледна точка би могло да се каже, че свищовските предприемачи допринасят за общото благо както в стопански план, предоставяйки стоки и услуги на потребителите/клиентите, така и в социокултурен и политически аспект.

Интересен и важен е въпросът за личните качества, които предприемачите притежават и които им помагат в стопанските начинания. В икономическата теория се изтъкват: умението да се използва формална и/или неформална информация; способността да се изпълняват определени физически и ментални задачи; мотивацията; въображението, интуицията, будността, амбицията, необходимостта от постижение, склонността за поемане на риск, желанието за печалба и пр. (подробно вж. Dentchev, N., Kris Vander Velpen, Edgar Izquierdo, 2013: 91 – 114; Casson & Casson, 2014: 1226 и цит. лит.). От съществено значение са три способности: разпознаване на възможността (умението за идентифицирането на добри идеи и превръщането им в бизнес концепции); създаването и поддържането/разширяването на мрежа от партньори, чрез която може да се получава информация, да се акумулира познание. Чрез социалната мрежа може да се създаде възможността за взаимно обучение, за сътрудническа дейност. В дадената мрежа както „приятели“ (т.е. външни за даденото семейство хора), така и членовете на семейството, могат да обменят сведения от различно естество. На трето място – съществен фактор е комуникацията – обмяната на информация, мисли и идеи, както и убеждаването и мотивирането на други хора посредством говорене или писмен текст (Dentchev, N., Kris Vander Velpen, Edgar Izquierdo, 2013: 91 – 114).

Някои от компетенциите, които предприемачите трябва да притежават, не могат просто да бъдат научени. Такива са наблюдателността и способността да се откриват възможности за задоволяване на пазарното търсене, усет към иновативни идеи и др. (Penchev, 2015: 250).

Запазената кореспонденция показва, че свищовци не прекъсват своите връзки с роднини, близки, познати и приятели в родното селище. Напротив, те създават и поддържат фамилен и социален капитал, като обменят важна информация, касаеща семейни и лични въпроси. Понякога дискутират деликатни теми от обществения живот в Свищов. Съвсем естествено обменят сведения от стопанско естество, преценяват значимостта на полученото знание и го използват за своите цели (вж. напр. Drumeva, 2018; Naydenov, 2019 и цит. архиви). В този ред на мисли българските търговци следват добре познатия модел на православните търговци, които оперират не само на Балканите, но и в емиграция (в Централна Европа, Дунавските княжества и Южна Русия) (вж. напр. Nazare, 2010; Vlami & Mandouvalos, 2013: 98 – 118).

Разполагаме с твърде любопитни данни за личните качества и умения на някои свищовски предприемачи, които биха уплътнили скицирания до момента просопографския портрет.

В наличната литература се изтъква, че свищовските търговци постигат успех заради своето трудолюбие, наблюдателност, ловкост, организираност, постоянство, възприемчивост, интелигентност (вж. подробно: Atanasova, 2019: 126; Tsekov, 2010: 47 – 49; Panov, 1934: 62; Pavlovich, 1909: 3, 5 – 8; Pophristov, 1935: 12; Pophristov, 1931a: 241; Ganchev, 1996: 384 – 385, 388, 397, 399). Някои от предприемачите се славели с честността си, което им позволило да се издигнат в средите на стопанските дейци (Panov, 1934: 62). За Кирил Димитров Аврамов се изтъква, че „бил просветен търговец и добродетелта за него била най-ценното качество на човек“ (Pophristov, 1931c: 241).

Приведените примери показват, че такъв фактор като личните качества и моралните устои е особено важен и не може да бъде разглеждан отделно от предприемаческата активност. Напротив, може да се каже, че тези страни са неразривно свързани със стопанската дейност и я направляват.

В предишните редове изпъкна образът на типичните представители на възрожденската буржоазия. Същевременно изнесените данни позволяват да се вникне в същината на търговското предприемачество в българската му вариация през XVIII и XIX в. Повечето от „героите“ на настоящия текст са родени в Свищов, но има и такива, които, побудени от различни причини, бягат от своите родни места и се установяват да живеят в дунавското селище. Част от тях избират да се заселят другаде с оглед по-добрите перспективи за професионална реализация и по-спокоен живот. Често тези хора не са високо образовани, макар че има и някои изключения, особено когато става дума за 60-те – 70-те год. на XIX в. Въпреки липсата на висок и/или специализиран образователен ценз, те компенсират с индивидуалните

си заложи (природна интелигентност, съобразителност, трудолюбие, упоритост и пр.) и морални опори (честността). Възползват се от преимуществата, които носи произходът им. Сродяват се с други видни фамилии. Създават предприемачески мрежи и обменят информация със свои роднини и познати. Владее чужди езици и умеят да пишат търговски писма. Служат си с търговски книжа и пр. Успяват да извлекат изгода от предимствата на стопанската конюнктура през XVIII и XIX в. Всички те участват, спрямо своите възможности, в обществения живот на родното селище независимо дали пребивават в него, или не.

Благодарности

Настоящият текст е разработен във връзка с дейността по проект „Българската стопанска емиграция в Румъния (XIX в.)“, финансиран по Национална научна програма „Млади учени и постдокторанти“, модул „Млади учени“ на МОН (РМС № 577 от 17 август 2018 г.).

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. напр. Ganchev, 1996; Tacheva-Boumbarova, 2002; Nikolova, 2008; Danova, 2010: 161 – 176.
2. Сравни с: Gencheva & Krasteva, 2004: 201 – 214, където е направено социологическо проучване на търновските търговци през XIX в., но проблематиката не е разисквана през призмата на предприемачеството. От гледна точка на теорията за предприемача и ролята на биографичните проучвания вж. Corley, 2008: 139 – 158; Casson, Yeung, Basu, Wadeson, 2008: 1 – 31; Casson 2010.
3. Вж. също: Vasileva, 2019.
4. НБКМ – БИА, ф. 7 (Братя Евлогий и Христо Георгиеви Недеви), а.е. 578, л. 305. Препис на писмо от Ат. К. Каракашеви, Свищов до Е. Георгиев, Галац, 10 юни 1870 г.; Пак там, л. 305. Писмо Ат. Н. Каракашеви, Свищов до Е. Георгиев, Галац, 12 юни 1870 г.
5. Пак там.
6. Пак там.
7. Пак там.
8. Пак там.
9. Пак там, л. 307.
10. Самият Иваница разказва, че през април 1862 г. е заведен от чичо си на Джумайския панаир, за да бъде научен „на неговата специалност – търговец на дреболии – кинкалерия и дрогерия“. Вж. Likovski, 1986: 444.
11. НБКМ – БИА, ф. 170 (Димитър Ангелович (Ангелов) Кръстич и братя Петър и Алеко Кръстич), II В 3475.

12. Пак там, II В 3641.
13. Пак там, II В 3651.
14. Вж. напр. НБКМ – БИА, I А 14166 – 14179.
15. Вж. напр. НБКМ – БИА, II В 5952; II В 5954; II В 5955; I А 6267; Пак там, ф. 170 (Димитър Ангелович (Ангелов) Кръстич и братя Петър и Алеко Кръстич), II В 5043, л. 2.

ЛИТЕРАТУРА

- Аршинков, Ст. (2002). *„Мила Родино“*. Цветан Радославов Хаджиденков. София.
- Атанасова, С. (2019). Кризи и възможности за развитие: из стопанските практики на български търговци от втората половина на XIX в. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, Том IV. Кризи и стопанско развитие през вековете*, Варна, 119 – 131.
- Василева, В. (2019). *Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. Част първа (1648 – 1879). София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.
- Велики, К. (1959). За търговията на българските градове с Австрия в края на XVIII и началото на XIX в. *Исторически преглед*, № 6, 61 – 76.
- Ганчев, С. (1996). *Свищов. Принос за историята му*. Свищов.
- Генчева, Цв. & Кръстева Т. (2004). Опит за социологическо проучване на търновските търговци през XIX в. В: *„Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г.* Велико Търново, 201 – 214.
- Горанчев, В. (2018). *Възрожденският род Русович от Арбанаси. Родова история, обществена и стопанска дейност*. Велико Търново.
- Данова, Н. (2010). Един неизползван извор за историята на Свищов. В: Тодев, И. (отг. ред.) *Просвета и промяна. Сборник в чест на ст.н. с. д.и.н. Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия*. София, 161 – 176.
- Друмева, М. (2016). Търговски знания и търговски практики в Свищов през Възраждането. *„Диалог“*, 4, 103 – 118.
- Друмева, М. (2018). *Стопанското развитие на Свищов и дейността на търговските фирми на Цвятко Радославов през Възраждането*. Непубликувана дисертация, УНСС, София.
- Жечев, Н. (2003). Спомени на Григор Начович за ученическите му години. *Исторически преглед*, 1 – 2, 155 – 177.

- Ликовски, Н. (1986). Диарбекирски спомени и автобиографични бележки на Иваница Ангелов Иванов от Свищов (1847 – 1938). *Известия на Държавните архиви*, кн. 52, 407 – 462.
- Митев, П. (2019). „Феноменът Котел“ – изключение или модел? В: Хаджиева, Е., С. Коева, А. Атанасов (съст.) *Рада и приятели: сборник в чест на 65-годишнината на проф. д-р Радка Влахова*. София, 571 – 577.
- Найденов, И. (2019). В света на свищовските търговци братя Кръстич: предприемаческа култура, бизнес практики, етика и манталитет. *Исторически преглед*, 1, 56 – 83.
- Николова, Ю. (2008). *Достойно естъ: Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век. Личности, събития, факти*. София, второ преработено и допълнено издание.
- Павлович, Д. (1909). Черти из живота на букурещкия българин Димитър х. Василев (1814 – 1884). В: *Юбилеен сборник на Държавната търговска гимназия „Д. И. Василев“ в Свищов*. Свищов, 3 – 22.
- Панов, А. (1934). *Свищов в епохата на Възраждането*. София.
- Пенчев, П. (2015). Икономическата теория – неизбежен контекст на стопанско-историческите изследвания. *Годишник на Университета за национално и световно стопанство*, 197 – 263.
- Попхристов, Г. (1931a). Дружество „Просвещение“ с читалище. В: *Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов*. Свищов, 220 – 242.
- Попхристов, Г. (1931b). Нашето възраждане и Свищов. В: *Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов*. Свищов, 1 – 41.
- Попхристов, Г. (1931c). Читалищни дейци преди Освобождението. В: *Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов*. Свищов, 116 – 119.
- Попхристов, Г. (1935). *Димитър х. Василев и неговото дело*. Свищов.
- Попхристов, Г. (1937). *Свищов в миналото: 86 – 1877*. Свищов.
- Русев, И. (2015). *Търговската модерност на Българското възраждане като култура и практика. Изследване и извори*. Велико Търново.
- Стателова, Е. (1997). *Биография на българския дух: Родът Паница*. София.
- Тачева-Бумбарова, Е. (2002). *Свищовският литературен кръг в историята на българската възрожденска литература*. Благоевград.
- Цеков, Х. (2010). *Димитър Ценович – касиерът на БРЦК*. София, II допълнено изд.
- Чолов, П. (1998). Евлогий и Христо Георгиеви – род и родова среда. В: Е. Дроснева (ред.), *Дарителите Евлогий и Христо*, София, 17 – 30.

- Berghoff, H. & Fahrmeir, A. (2013). Unternehmer und Migration. Einleitung. – Zeitschrift für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History, 58. Jahrg., H. 2., 141 – 148.
- Casson, M. & Casson, C. (2014). The history of entrepreneurship: Medieval origins of a modern phenomenon. *Business History*, Vol. 56, № 8, 1223 – 1242.
- Casson, M. (2010). The economic theory of entrepreneurship: an overview. – In: *Entrepreneurship: Theory, Networks, History*. Edward Elgar, 3 – 41.
- Casson, M., Yeung, B., Basu, A. & Wadeson, N. (2008). Introduction. – In: *Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Ed. by Anuradha Basu, Mark Casson, Nigel Wadeson, and Bernard Yeung. Oxford, 1 – 31.
- Corley, T. A. B. (2008). Historical Biographies of Entrepreneurs. In: *Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Ed. by Anuradha Basu, Mark Casson, Nigel Wadeson, and Bernard Yeung. Oxford, 138 – 157.
- Dentchev, N., K. V. Velpen & E. Izquierdo (2013). *How to breed Gazellas. Creating business for growth*. Wolters Kluwer Belgium.
- De Haas, H. (2008). Migration and development: A theoretical perspective. – *International Migration Institute, James Martin 21st Century School*, University of Oxford, Year 2008, Paper 9, 1 – 57.
- Vlami, D. & Mandouvalos, I. (2013). Entrepreneurial forms and processes inside a multiethnic pre-capitalist environment: Greek and British enterprises in the Levant (1740s – 1820s). *Business History*, Vol. 55, Issue 1, 98 – 118.

REFERENCES

- Arshinkov, St. (2002). *“Mila Rodino”*. Tsvetan Radoslavov Hadjidenkov. Sofia.
- Asdrachas, S. I. (ed.) (2003). *Greek Economic History, 15th – 19th c.* Vol. 1, Athens, (Cultural Foundation of Piraeus Bank), Translated by Doolie Sloman.
- Atanasova, S. (2019). Crises and Possibilities for Development: Economic Practices of Bulgarian Merchants from the Second Half of the Nineteenth Century. *Proceedings of the Centre for Economic History Research, Vol. IV. Crises and Economic Development through the Ages*, Varna, 119 – 131.
- Berghoff, H. & Fahrmeir, A. (2013). Unternehmer und Migration. Einleitung. *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History*, 58. Jahrg., H. 2., 141 – 148.
- Casson, M. & Casson, C. (2014). The history of entrepreneurship: Medieval origins of a modern phenomenon. – *Business History*, Vol. 56, № 8, 1223 – 1242.

- Casson, M. (2010). The economic theory of entrepreneurship: an overview. – In: *Entrepreneurship: Theory, Networks, History*. Edward Elgar, 3–41.
- Casson, M., Yeung, B., Basu, A. & Wadeson, N. (2008). Introduction. In: Basu, A., Casson, M., Wadeson, N., Yeung, B. (eds.) *Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Oxford: Oxford University Press, 1 – 31.
- Cholov, P. (1998). Evlogi and Hristo Georgievi – family and family background, 17 – 30. In: *Donators Evlogi and Hristo Georgievi*. E. Drosneva, (ed.). Sofia.
- Corley, T. A. B. (2008). Historical Biographies of Entrepreneurs. In: *Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Ed. by Anuradha Basu, Mark Casson, Nigel Wadeson, and Bernard Yeung. Oxford, 138 – 157.
- Dentchev, N., Kris Vander Velpen & Edgar Izquierdo (2013). *How to breed Gazellas. Creating business for growth*. Wolters Kluwer Belgium.
- De Haas, H. (2008). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford*, Paper 9, 1 – 57.
- Drumeva, M. (2016). Trade knowledge and commercial practices in town of Svishtov during the National Revival period. „*Dialog*“ Journal, 4, 103 – 118.
- Drumeva, M. (2018). *Economic development of Svishtov and the activity of commercial companies of Tsvyatko Radoslavov during the Bulgarian National Revival Period*, PhD Thesis, University of National and World Economy, Sofia.
- Ganchev, S. (1996). *Svishtov. A contribution to its history*. Svishtov.
- Gencheva & Krasteva (2004). An attempt for sociological research on the Tarnovo merchants during the 19th Century. – *Proceedings from the National conference „Fairs, markets, market-places in the Bulgarian lands. Papers and reports in the Bulgarian lands“*, held on 17 November 2003, Veliko Tarnovo, 201 – 214.
- Goranchev, V. (2018). *The National Revival Family Rusovich from Arbanassi. Family History, Public and economic activity*.
- Likovski, N. (1986). Diyarbakir memoirs and autobiographical notes of Ivanitsa Angelov Ivanov from Svishtov. *Proceedings of the State Archives*, 52, 407 – 462.
- Mitev, P. (2019). The Kotel phenomenon – an exception or model? In: *Rada and Friends: Collection in Honor of Prof. Radka Vlahova*. Sofia.
- Naydenov, I. (2019). In the world of the merchants from the town of Svishtov: entrepreneurial culture, business practices, ethics and mentality of the brothers Krastich. *Historical Review*, 1, 56 – 83.
- Nazare, R. (2010). *Sub Semnul lui Hermes și al lui Pallas. Educație și societate la negustorii ortodocși din Brașov și Sibiu la sfârșitul*

- secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. București: Editura Academiei Române.
- Nikolova, Y. (2008). „*Dostoyno est.*“ *Svishtov during the 19th and first decade of the 20th c. People, Events, Facts*. Sofia. 2nd revised and complemented edition.
- Penchev, P. (2015). The Economic Theory as a Basis for Economic History Research. *Yearbook of the University of National and World Economy*, 197 – 263.
- Pophristov, G. (1931a). Association „Prosvestenie“ with a Reading Room. In: *Anniversary symposium of the Reading-Room “Elenka and Kiril Avramovi”*. Svishtov, 220 – 242.
- Pophristov, G. (1931b). Our Revival and Svishtov. In: *Anniversary symposium of the Reading-Room “Elenka and Kiril Avramovi”*. Svishtov, 1 – 41.
- Pophristov, G. (1931c). Figures of the Reading-Room before Liberation. In: *Anniversary symposium of the Reading-Room „Elenka and Kiril Avramovi“*. Svishtov, 116 – 119.
- Pophristov, G. (1935). *Dimiter h. Vasilev and his Deed*. Svishtov.
- Pophristov, G. (1937). *Svishtov in the Past: 86 – 1877*. Svishtov.
- Roussev, I. (2015). *The Commercial Modernization during the Bulgarian National Revival period (18th – 19th) centuries as a culture and as a practice*. Veliko Tarnovo.
- Statelova, E. (1997). *Biography of the Bulgarian Spirit: the Panitsa Family*. Sofia.
- Stone, L. (1971). Prosopography. *Daedalus*, Vol. 100, No. 1, Historical Studies Today, 46 – 79.
- Tacheva-Boumbarova, E. (2002). *The literary circle from Svishtov in the history of the Bulgarian Revival literature*. Blagoevgrad.
- Tsekov, H. (2010). Dimiter Tsenovitch – the treasurer of the Bulgarian Central Revolutionary Committee. Sofia. 2nd revised and complemented edition.
- Vasileva, (2019). *Inventory of the documents about the economic history of Bulgaria stored at the Bulgarian Historical Archive of the National Library “St. Cyril and Methodius”*. Volume I (1648 – 1879). Sofia.
- Veliki, K. (1959). About the trade of Bulgarian towns with Austria at the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries. *Historical Review*, № 6, 61 – 76.
- Verboven, K. Carlier, M. & Dumolyn, J. (2007). A short manual to the art of prosopography. In: Keats-Rohan K.S.B. (ed.), *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*, Oxford, Unit for Prosopographical Research (Linacre College), 35 – 69.

- Vlami, D. & Mandouvalos, I. (2013). Entrepreneurial forms and processes inside a multiethnic pre-capitalist environment: Greek and British enterprises in the Levant (1740s – 1820s). *Business History*, Vol. 55, Issue 1, 98 – 118.
- Zhechev, N. (2003). Memories of Grigor Nachovich about his School Years. *Historical Review*, 1 – 2, 155 – 177.

SVISHTOV MERCHANT-ENTREPRENEURS DURING THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL PERIOD: AN ATTEMPT AT A PROSOPOGRAPHICAL PORTRAIT

Abstract. The aim of the text is to create a prosopographical portrait of the merchant-entrepreneurs from the Danubian town of Svishtov during the Bulgarian National Revival period. I will shed light on merchants' family background, education, individual qualities, etc. Most of the merchants were born in Svishtov. On the other hand, there are persons who fled from their native places and settled down in Svishtov. Some of them chose to settle in Svishtov in order to find better prospects for professional realization and peaceful life. Often these people are not highly educated, although there are some exceptions. Despite the lack of high and/or specialized education, they compensate with their individual qualities such as natural intelligence, resourcefulness, diligence, perseverance and honesty. They used "strategic marriages" to preserve, and to extend their wealth. They created entrepreneurial networks through which exchanged information with their relatives, acquaintances and friends. They used commercial and personal letters. Some of them were fluent in foreign languages. They used different kinds of commercial ledgers. They managed to benefit from the advantages brought to them by the economic situation in the 18th and 19th centuries. All of them participate, according to their abilities, in the public life of their native Svishtov.

Keywords: Svishtov; merchant-entrepreneurs; Revival period

✉ **Dr. Ivaylo Naydenov, Assist. Prof.**
<https://orcid.org/0000-0001-8784-8300>
Institute for Historical Studies
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski Prohod Blvd., bl. 17
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: ivo_ngdek@abv.bg